

ІМІДЖ

сучасного педагога

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№6 (201)
2021

**Базова середня освіта
в умовах змін**

•

**Basic Secondary Education
under conditions of change**

Website: isp.poippo.pl.ua

№ 6(201), 2021

«Тема: «Базова середня освіта в умовах змін»

ISSN: електронне – 2522-9729

Спеціальність: 011 освітні, педагогічні науки (02.07.2020)

Категорія: «Б»

УДК: 37.004

DOI 10.33272/2522-9729-2021-6(201)

Проблематика публікацій: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, післядипломної педагогічної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту

Періодичність видання: 6 разів на рік

Рукописні мови: українська, англійська, польська

Журнал заснований офіційно 1 червня 1999 року, як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року

«ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА» – електронне наукове фахове видання, яке постачає читачам контент у відкритому доступі

Міжнародні, закордонні і національні реферативні та наукометричні бази даних, до яких включено наукове видання:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2019 (63,25)
- BASE
- Google Академія (h-index: 15; i10-index: 35)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Боднар Оксана Степанівна, докторка педагогічних наук, доцентка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Горошко Юрій Васильович, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дудак Анна, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща)

Сльникова Галина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка, Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент, директор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, заступник головного редактора, Україна

Ільченко Віра Романівна, докторка педагогічних наук, професорка, дійсна членкиня НАПН України, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Королюк Світлана Вікторівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Кравченко Ганна Юріївна, докторка педагогічних наук, доцентка, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

Кравченко Любов Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Лаврінченко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Лук'янова Лариса Борисівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора

Мажець Гелена, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)

Мосейчук Юрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Отіч Олена Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка, ДЗ «Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління» Мінкоенерго України

Палічук Юрій Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, ВНЗ України «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

Пікула Норберт, доктор габілітований, професор, директор, Інститут соціальної педагогіки, Державний педагогічний університет ім. Комісії Народової в Кракові (Республіка Польща)

Рибалко Людмила Сергіївна, докторка педагогічних наук, професорка, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Самодурин Анатолій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», м. Дніпро, Україна

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Федій Ольга Андріївна, докторка педагогічних наук, професорка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Хомич Лідія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Шпак Валентина Павлівна, докторка педагогічних наук, професорка, Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Засновники

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел. /факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: biyk@poippo.pl.ua

Website: isp.poippo.pl.ua

Журнал включено до Переліку електронних наукових фахових видань України у галузі «Педагогічні науки», (наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол № 12 від 13.12.2021 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Ільченко В. Р.,
Канівець З. М., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 05.01.2022 р.

Формат: 60x84 1/8.

© «Імідж сучасного педагога», 2021
© ПОІПО, 2021

№ 6 (201), 2021

«IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE» –
electronic scientific professional edition,
which provides readers with open access content

Topic: «Basic secondary education in conditions of change»

ISSN: electronic - 2522-9729

Specialty: 011 education, pedagogical sciences (02.07.2020)

Category «B»

UDC 37:004

DOI 10.33272/2522-9729-2021-6(201)

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish

The journal was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

International, foreign and national reference and
scientometric databases, «Image of the Modern
Pedagogue» is indexed in:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2019 (63,25)
- BASE
- Google Академія (h-index: 15; i10-index: 35)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Yurii Horoshko, doctor of pedagogical sciences, professor, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

Marina Gryniova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Republic of Poland)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Rector, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine, deputy of the editor in chief

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Helena Marzec, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (Republic of Poland)

Yurii Moseichuk, doctor of pedagogical sciences, professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, deputy of the editor in chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Organization «State Ecological of Post-Graduate Education and Management», Ukraine

Yurii Palichuk, candidate of pedagogical sciences, docent, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director. Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after People's Commission in Cracow (Republic of Poland)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Anatolii Samodryn, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, International Humanitarian and Pedagogical Institute «Beit Khan», Dnipro, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Olha Fedyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Ukraine

Founders

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine,
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional
Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Address

Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Website: isp.poippo.pl.ua

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of «Pedagogical sciences»,
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 12, .13.12.2021)

Editorial Board

Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kanivets Zoya, Kyryliuk Maryna, Koriagin Natalia, Khomych Lidiya

Signed for print: 05.01.2022

Format: 60x84 1/8

© «Image of the Modern Pedagogue», 2021
© Poltava-INSETT, 2021

УДК 159.9

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-6\(201\)-72-76](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-6(201)-72-76)

Кундій Жанна
Андрейко Світлана

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9739-6624>
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9619-0774>

ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

A Досліджено поширені дефініції емпатії, її розуміння, розкрито сутність понять «емпатія», «емпатійні здібності»; характеризуються форми та види емпатії, закономірності формування емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників; розглянуто питання формування емпатії, як важливого компоненту підготовки майбутніх медичних працівників до професійної діяльності; описано пошук інструментів формування емпатійних здібностей за допомогою різних освітніх практик та стратегій навчання; визначено роль занять із літератури у формуванні емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників.

Ключові слова: емпатія; емпатичні здібності; форми та види емпатії; компоненти професійної емпатії; майбутні медичні працівники; засоби літератури

S *Kundii Zhanna, Andreiko Svitlana. Formation of empathy abilities of future medical workers.*

The article studies common definitions of empathy and its understanding. The meaning of the concepts «empathy» and «empathic abilities» is revealed. The text gives valuable information on forms and types of empathy and regularities of future medical workers' empathic ability development. The issues of empathy formation are considered an important component of future medical workers' preparation for professional activity. This article describes some tools for the formation of empathic abilities through various educational practices and learning strategies. It is defined as the role of literature classes in the formation of empathic abilities of future medical workers.

Key words: empathy; empathic abilities; forms and types of empathy; components of professional empathy; future medical workers; literary means

Кундій Жанна Петрівна, кандидатка педагогічних наук, директорка, Навчально-науковий медичний інститут Полтавського державного медичного університету, Україна

Kundii Zhanna, Candidate of Pedagogical Sciences, Director, Educational and Scientific Medical Institute of Poltava State Medical University, Ukraine

E-mail: kundij.zh@ukr.net

Андрейко Світлана Станіславівна, методистка, Фаховий медико-фармацевтичний коледж Полтавського державного медичного університету, Україна

Andreiko Svitlana, Methodist, Professional College of Medicine and Pharmacy of Poltava State Medical University, Ukraine

E-mail: andreikosvitlana69@gmail.com

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Професійна діяльність медичних працівників потребує розвинутої емпатії, сформованих емпатійних здібностей і комунікативної компетентності. Фахівці галузі охорони здоров'я повинні розуміти потреби людини, яка звернулась за допомогою, проявляти толерантність і терпимість, уміти використовувати різноманітні прийоми впливу, орієнтуватися на співрозмовника як рівноправного суб'єкта комунікації. Саме завдяки емпатійним здібностям професіонал може досягти балансу в міжособистісних відносинах, встановити емоційний контакт, до-

сягти взаєморозуміння. Емпатія медичного працівника є вирішальним фактором для задоволення потреб пацієнта, передумовою успіху у професійній діяльності, вона вимагає «занурення» у світ переживань іншої людини, та є запорукою гарних стосунків між людьми в будь-яких сферах життєдіяльності.

Здійснюючи професійну підготовку майбутніх медичних працівників, надзвичайно важливо сформувати високий рівень емпатії та емпатійних здібностей здобувачів освіти, що забезпечить їм можливість надавати емоційний відгук на переживання інших людей, однаково співпереживати як близьким, так і стороннім людям.

Емпатія ґрунтується на самосвідомості. Чим глибше усвідомлюємо власні емоції, тим краще нам вдається читати почуття інших людей [3, с. 180].

Попередні дослідження і публікації, на які спирається автор. Проблема емпатії та емпатійності досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями, що вивчають питання формування та ролі емпатійних почуттів, здібностей, способи прояву емпатії, її форми та види (І. Бех, Т. Гаврилов, В. Дерябін, Б. Теплов, І. Юсупов та ін.). Дослідниками аналізуються психологічні особливості міжособистісних взаємин, способи прояву соціальних емоцій, до яких належать емпатійні переживання (О. Бодальов, О. Запорожець, Ю. Приходько, С. Якобсон та ін.). Ґрунтовні розвідки науковців визначають емпатію як складне функціональне утворення, у якому пізнавальні та емоційні процеси складають взаємообумовлену єдність; як емоційну особливість людини, що відіграє велику роль у спілкуванні, у сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння [4; 6].

Серед поширених дефініцій емпатії є її розуміння як «здатності прийняти роль іншої людини», що розширює розуміння феномену від емоційної реакції на переживання іншого до когнітивної реконструкції його внутрішнього світу, ідентичності ментальних процесів суб'єкта й об'єкта емпатії, здатності передбачати поведінку інших людей.

Психологічний словник дає наступне трактування і визначає поняття «емпатія» як якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Емпатія передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, вміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів. Емпатія зближує людей у спілкуванні, доводить його до довірчого, інтимного рівня [6, с. 110].

У науці та практиці знаходимо достатньо велику кількість підходів до проблеми емпатії як психологічного феномена, що розглядається: як емоційний процес, емоційний відгук на переживання, схвильованість іншого (Г. Андреева, О. Ковальов, М. Обозов); як когнітивний процес, тобто процес розуміння переживань, почуттів іншого (В. Зав'ялов, С. Махоні). Емпатію трактують також як складний багатокомпонентний конструкт, що включає кілька складників: емоційний, когнітивний (розумовий), поведінковий, кожний із яких може переважати (залежно від особистісних рис, конкретної ситуації тощо) і, тим самим, визначати вид емпатії.

Науковий інтерес для сучасних досліджень складають питання вивчення впливу емпатії на якість медичної допомоги фахівців. Результати досліджень свідчать, що емпатія досить сильно впливає на перебіг лікування, оскільки має глибокий терапевтичний потенціал у стосунках із пацієнтом (клієнтом) і визначає високу якість допомоги, знижує занепокоєність і стрес у пацієнтів, тим самим за-

безпечує підвищення їхніх ресурсів і рівня задоволеності [5, с. 84].

Виділення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття. Нині в науці немає спільної думки щодо форм і видів емпатії. Представники однієї з наукових шкіл вважають, що існує лише дві форми емпатії: співпереживання і співчуття, тоді як представники іншої школи виділяють три види емпатії: емотивну, пізнавальну та поведінкову. На думку В. Циби, варто розрізняти такі форми емпатії: співпереживання – переживання тих же емоційних станів, що й інша людина, через ідентифікацію з нею; співчуття – переживання власних емоційних станів у зв'язку з почуттями іншої людини, до яких належать розуміння учасників спілкування один одного завдяки тому, що кожен ставить себе на місце співробітника; соціальна рефлексія як самопізнання очима іншого, «усвідомлення діючою особою того, як вона сприймається партнером по спілкуванню» [7, с. 23].

І.Бех розглядає співпереживання як результат емоційних стосунків двох суб'єктів, коли емоції одного суб'єкта передаються іншому [2].

Л.Кравчук зазначає, що складниками співпереживання є пізнавальні компоненти: вміння виділяти і називати почуття, що відчуває інша людина, здатність прийняти її точку зору, а також емоційний компонент – спроможність на душевний відгук [4, с. 218].

Формування емпатії є важливим компонентом підготовки майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Незважаючи на всі фундаментальні дослідження щодо питання формування емпатійних здібностей, на нашу думку, особливої уваги потребує саме вивчення особливостей формування емпатійності фахівців галузі охорони здоров'я. Вважаємо, що розвиток професійної емпатії як одного з необхідних складників готовності до майбутньої медичної діяльності має стати невід'ємним аспектом освітнього процесу. Оскільки емпатія є поліструктурним явищем, важливо розробляти освітні програми так, аби охопити кожен її компонент. У дидактичному вимірі її багатомірність має відобразитися як у цілях, так і методах навчання, адже її відсутність є деградуєчим фактором надання якісної медичної освіти. Високий рівень емпатії як особистісної особливості студента, майбутнього медичного працівника, є професійно необхідною якістю, умовою його успішної діяльності як фахівця. Тому вкрай важливо підвищувати рівень розвитку емпатії у студентів у самому процесі навчання [10].

Крім цього, розвиток професійної емпатії майбутніх медичних працівників може здійснюватися як під час опанування обов'язкової освітньої компоненти, так і під час вивчення вибіркового дисциплін.

Нині залишається недостатньо дослідженим формування емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників засобами літератури. Саме у розробленні прийомів, методів та адаптації методичних підходів розвитку емпатії як

складника професійної підготовки фахівців галузі охорони здоров'я вбачаємо подальші перспективи та завдання наукового пошуку.

Формування цілей статті. Виходячи з актуальності та недостатньої розробленості проблеми, метою статті є вивчення емоційної сфери студентів медичного коледжу, виділення та аналіз компонентів професійної емпатії, як важливого складника діяльності майбутніх медичних працівників і пошук інструментів формування емпатійних здібностей засобами літератури.

Для досягнення мети сформульовано наступні завдання:

1. Провести теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення проблеми професійної емпатії майбутніх медичних працівників.
2. Визначити компоненти розвитку емпатії, їхню роль у професійному становленні фахівців охорони здоров'я.
3. Розробити інструменти формування професійної емпатії майбутніх медичних працівників засобами літератури.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів, статистичним обробленням даних. Актуальність дослідження теми «До питання формування емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників» обумовлена тим, що дослідниками встановлено: особи з високим рівнем емпатії виявляють більшу зацікавленість до інших людей, вони пластичні, емоційні та оптимістичні; люди з низьким рівнем емпатійності можуть мати певні труднощі в установленні контактів, вони ригідні та егоцентричні [5].

Науковці переконані, що емпатія допомагає розвивати та стабілізувати міжособистісні стосунки, дозволяючи надавати підтримку не лише у звичайних, але й у важких, екстремальних умовах, коли вона особливо потрібна. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що емпатія – складне багатокомпонентне утворення, структура якого представляє сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових умінь, навичок і здібностей людини.

Більшість дослідників стверджують, що емпатія є вродженою здатністю бути чутливим до емоційного стану іншої людини, що підтверджує вплив факторів індивідуальності нервової системи кожного. Проте активується дана здатність у різний спосіб, який не обмежується соціальним контактом. Існує низка факторів впливу на розвиток емпатії у людини, які включають у себе: сімейне виховання, навички самоконтролю, індивідуальні особливості функціонування центральної нервової системи, стан благополуччя у сферах життєдіяльності людини, власний емоційний досвід, процес соціалізації та модель «Я – концепції».

Під «емпатією» розуміємо усвідомлене співпереживання психічних станів і почуттів іншої людини задля ефективної взаємодії. Ті, хто володіє високим рівнем емпатії, здатні краще розуміти настрої інших людей, правильно інтерпретувати емоції та адекватно реагувати на них. Структура професійної емпатії медичного працівника може бути

представлена як система, що включає індивідуально-психологічні якості, вміння і навички та складається з емоційного, когнітивного і поведінкового компонентів.

Емоційний компонент включає здатність розпізнавати та розуміти емоційні стани іншої людини і характеризується як форма співучасті.

Когнітивний компонент – це здатність «перенести» себе у стан, почуття іншої людини, для якого характерні сприйняття та розуміння внутрішнього світу іншої людини.

Поведінковий компонент ґрунтується на здатності знаходити й застосовувати такі способи взаємодії, що полегшать стан іншої людини, нададуть їй дієву допомогу.

Як уже зазначалось, емпатія в професійній практиці медичного працівника впливає на успішність лікування та подальші сприятливі умови перебігу хвороби пацієнта. Вона дозволяє здійснити ретельний збір анамнезу, ставити точніший і ранній діагноз й уникати зайвих досліджень, сприяє досягненню якісного терапевтичного ефекту, успішних результатів у процесі лікування. Тому важливо сформувати емпатійні здібності медичного працівника на етапі його професійного становлення.

Емпатійні здібності починають формуватися у процесі навчання, соціалізації та соціальної взаємодії під впливом стилю виховання, засвоєних у родині соціальних норм і правил, сформованої системи цінностей. Як свідчать результати наукових досліджень, одним із актуальних аспектів, який має визначальне значення, полягає в тому, що емпатії можна навчитися. Для емпатійних здібностей істотним є те, що вони розвиваються в контексті суб'єкт-суб'єктної, діалогічної взаємодії. Саме набуття людиною соціального досвіду сприяє зростанню її рівня емпатії, формуванню емпатійних здібностей, що включають розвиненість почуттів, здатність регулювати свої емоції, відчувати, сприймати, уявляти та розуміти навколишню дійсність.

Емпатія – складний стан, і потрібно багато здібностей, щоб його розвивати. Емпатичність стане у нагоді у будь-яких стосунках, бо час від часу кожен з нас потребує такої специфічної дипломатії [9].

Надзвичайно важливим є розвиток емоційної сфери у структурі особистості медичного працівника, професійна діяльність якого відбувається у системі «людина – людина». Розвиток емпатійних здібностей в єдності зі спеціальними знаннями, вміннями, навичками сприяють підготовці майбутніх медичних фахівців до професійної діяльності.

Саме під час навчання у здобувачів освіти формуються емпатійні навички: знання емоційного інтелекту, емпатійне слухання, здатність відчувати емоції інших, раціонально оцінювати емоційний імпульс, позитивно впливати на групову взаємодію. Тому, на нашу думку, важливим сьогорні є створення умов під час освітнього процесу задля наповнення його емоційним складником.

Емпатію, як професійно важливу рису, можемо формувати у здобувачів освіти під час занять із літератури, використовуючи «заразливість» мистецтва. Мета таких занять –

викликати у студентів здатність до художнього переживання та обміну емоціями, дати імпульс внутрішній роботі думки і душі, підготувати їх до діалогу з письменником, героєм твору, самим собою. Саме сприйняття художнього тексту потребує від здобувачів розвитку якостей таких як емоційна сприйнятливність, образне мислення, творча уява, легкість у перетворенні своїх думок та емоцій у словесну форму. Емоційна сприйнятливність (чуйність, чутливість), що формується під час знайомства з художніми творами, є своєрідною готовністю людини відгукнутися на різного роду переживання, спрямованістю «на себе», «на інших», «на природу», «на твори мистецтва».

Із метою активізації розвитку емпатії викладачі фахового медико-фармацевтичного коледжу Полтавського державного медичного університету використовують різні освітні практики та стратегії навчання. Гарно зарекомендували себе різні види тренінгів (соціально-емоційні, мотиваційні, комунікативні, креативні тощо). Вибір виду тренінгу залежить здебільшого від: особливостей учасників (вікових, професійних); тематики, завдань, характеристики ситуацій, що розглядаються; рівня складності проблем, що підлягають розгляду на тренінгу [8, с. 200]. Під час тренінгів здобувачам пропонуються завдання на порівняння, аналіз емоційного стану героя, аналіз власних емоційних переживань і причин їх виникнення, рольові ігри, які дозволяють розширити емпатійні здібності студентів для того, щоб навчитися ефективній взаємодії у процесі професійної комунікативної діяльності.

С. Маркус розглядає емпатію як здатність індивіда пізнати внутрішній світ іншої людини й, одночасно, як форму художнього пізнання; вона допомагає вживатися в образ, полегшує акт сприйняття мистецтва.

Отже, емпатія виступає інструментом пізнання світу, регулятором людського мислення, способом розуміння себе та інших людей, умовою розвитку особистості та її ціннісних орієнтирів. Емпатія, як особливий прояв людської чутливості, є необхідним складником літературної творчості. Вона супроводжує письменника, а через нього і твори, несе читачеві чуттєвий і пізнавальний досвід, створює емпатійний фон.

На заняттях із літератури здобувачі мають можливість транслювати свої емоційні переживання через роботу з художнім твором, при написанні власних текстів, їх інсценуванні тощо. Ефективними є заняття, що спираються на вже набутий досвід студентів. Виконуючи певну вправу, вони мають можливість побачити і проаналізувати особливості спілкування та поведінки інших людей, а також самих себе. У ході групової роботи учасники ідентифікують себе з іншими особами, приймають нові ролі, отримують фідбек від одногрупників, що створює емоційний зв'язок і розвиває здатність до співпереживання. Групові дискусії сприяють особистісним змінам, оскільки студенти діляться емоціями, думками та досвідом, виробляючи нові моделі поведінки. Рівень емпатійності здобувачів збільшується

за умови цілеспрямованої роботи викладачів, яка сприяє розширенню емоційно-чуттєвої сфери на етапі професійної підготовки.

Здатність молодшої людини аналізувати поведінку, вчинки іншої людини (у даному випадку літературних героїв) пов'язана з умінням розпізнавати та називати емоції, використовувати їх для вирішення проблем. Адже персонажі художніх творів завжди складні, а їхні дії часто загадкові й непередбачувані. Вони змушують нас порівнювати власний досвід, залучають до співпраці, кидають виклик нашим навичкам мислення, а звідси й тренують здатність співчувати іншим. Чутливість до емоцій інших людей та їх розуміння сприяє розумінню тонкощів спілкування, розрізненню емоційного забарвлення мовної комунікації (немає справжнього спілкування без емпатії). Ці вміння розрізняти контекст спілкування позитивно впливають на розуміння інших людей, їхні емоційні прояви, допомагають управляти власними емоціями та емоціями інших, сприяють вибору конструктивної моделі поведінки.

Завдяки включенню до змісту програмного матеріалу з літератури вправ на формування емпатії, можна в цілому підвищити рівень емпатійних здібностей студентів; сприяти розвитку навичок емпатійної поведінки та активного емпатійного слухання майбутніх медичних працівників; актуалізувати емпатійні установки та розвивати здатність до аналізу та оцінки ситуації; формувати навички саморегуляції та самоконтролю; активізувати процеси самопізнання та самоаналізу, саморефлексії; формувати позитивну орієнтацію прийняття себе та інших [1].

Відтак виникає необхідність у розробленні для майбутніх медичних працівників спеціальних навчальних програм, що допоможуть їм стати емоційно чутливими як до себе, так і до оточуючих. Проведення зі студентами практичних занять із емпатії сприятиме підвищенню рівня їхньої успішності, емоційної й соціальної зрілості; зменшенню конфліктів і непорозумін у студентських колективах. Доцільно забезпечити систему освіти спеціальними психолого-педагогічними умовами розвитку емпатії як складника професійного інтелекту майбутніх медичних працівників: формування емоційного інтелекту студентів, сприяння розвитку особистісних та інтелектуально-особистісних ресурсів, розвиток емпатійного слухання, практики роботи з власними емоціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Емпатія сприяє підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх медичних працівників, регулює відносини між людьми шляхом розпізнавання емоційного стану та постає як інтелектуальна здатність розуміти й ідентифікувати точку зору іншої людини, відчувати її почуття, психологічний стан, співпереживати емоціям і вчинкам; проявляється у прагненні надавати допомогу й підтримку тим, хто потребує, сприяє розвитку гуманістичних цінностей особистості фахівця тощо.

Професійна медична діяльність ставить до особистості

особливі вимоги, серед яких уміння бути щирим у відносинах з іншими. Здатність людини до розуміння емоційного стану іншої людини, пізнання її поведінки, вербальної та невербальної експресії, готовність до комплексного аналізу ситуацій зростає та формується з досвідом, і є важливою якістю медичних працівників. Комунікативні і соціальні компетенції вже тривалий час вважаються невід'ємним складником фахових знань і професійної діяльності.

Ми переконані, що розвиток емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників потребує внесення коректив в освітній процес підготовки фахівців за рахунок введення занять із регулювання емоцій, розвитку емоційного інтелекту, спрямованих на розвиток емпатійної сфери. Зважаючи на те, що оптимальний рівень мотивації здобувачів до розвитку емпатійних здібностей досягається на другому році навчання, потрібно саме у цей період створити організаційно-педагогічні умови, що забезпечать зростання рівня емпатії майбутніх медичних працівників.

Список використаних джерел

1. Андрейко С., Бобух В. Розвиток емпатійних здібностей майбутніх медичних працівників. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020: глобалізований простір інновацій* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 травня 2020 р. / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : Біла Церква : Авторитет, 2020. С. 311–313.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
3. Голман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2019. 512 с.
4. Кравчук Л. В. Емоційно-почуттєвий розвиток дитини молодшого шкільного віку як психологічний чинник засвоєння етичних норм. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2006. Вип. 5. С. 213–221.
5. Мітіна С. В. Емпатія як професійно важлива якість медичного фахівця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2017. Т. 1, № 1. С. 83–88.
6. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення: 29.11.2021).
7. Циба В. Т. Системна соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2006. 328 с.
8. Чубук Р. В. Роль тренінгу як засобу підвищення емпатії в майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2020. Т. 4, № 70. С. 198–204.
9. Що таке емпатія та як навчитись чуйності у важкі часи / автор Олесь Ніколенко. *Суспільне мовлення України*. URL: <https://suspilne.media/23111-so-take-empatia-ta-ak-navcitis-cujnosti-u-vazki-casi/> (дата звернення: 29.11.2021).

10. Емпатія в медичній освіті. *КлінКейсКвест : платформа симуляційного навчання*. URL: <https://clincasequest.academy/empathy/> (дата звернення: 29.11.2021).

References

1. Andreiko, S., V. (2020). Rozvytok empatiinykh zdbnostei maibutnykh medychnykh pratsivnykiv [Development of empathic abilities of future medical workers]. In O. I. Lokshyna (Ed.), *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita 2020: hlobalizovanyi prostir innovatsii [Pedagogical Comparative Studies and International Education 2020: A Globalized Space of Innovation]: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 311-313). Kyiv: Bila Tserkva: Avtorytet [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti [Education of personality]* (Vol. 2). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Houlman, D. (2019). *Emotsiinyi intelekt [Emotional intelligence]*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
4. Kravchuk, L. V. (2006). Emotsiino-pochuttievyy rozvytok dytyny molodshoho shkylnoho viku yak psykholohichni chynnyk zasvoiennia etychnykh norm [Emotional development of a child of primary school age as a psychological factor in the assimilation of ethical norms]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka [Pedagogical process: theory and practice]*, 5, 213-221 [in Ukrainian].
5. Mitina, S. V. (2017). Empatiia yak profesiino vazhlyva yakist medychnoho fakhivtsia [Empathy as a professionally important quality of a medical professional]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological sciences]*, 1, 1, 83-88 [in Ukrainian].
6. Pobirchenko, N. A. (Ed.). (2007). *Psykhologichnyi slovnyk [Psychological dictionary]*. Kyiv: Naukovyi svit. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf [in Ukrainian].
7. Tsyba, V. T. (2006). *Systemna sotsialna psykholohiia [Systemic social psychology]: navch. posib.* Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
8. Chubuk, R. V. (2020). Rol treninhu yak zasobu pidvyschennia empatii v maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [The role of training as a means of increasing empathy in future social workers]. In *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools]: zb. nauk. prats* (Vol. 4, No 70, pp. 198-204). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
9. Nykolenko, O. Shcho take empatiia ta yak navchytys chuinosti u vazhki chasy [What is empathy and how to learn sensitivity in difficult times]. *Suspilne movlennia Ukrainy [Public broadcasting of Ukraine]*. Retrieved from <https://suspilne.media/23111-so-take-empatia-ta-ak-navcitis-cujnosti-u-vazki-casi/> [in Ukrainian].
10. Empatiia v medychnii osviti [Empathy in medical education]. *KlinKeisKvest: platforma symuliatyinoho navchannia [ClinCaseQuest: a simulation learning platform]*. Retrieved from <https://clincasequest.academy/empathy/> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 01.12.2021